

Ірина Скрипак
**ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ВИМІРИ САМОТНОСТІ
В БУТТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ**

Постановка проблеми. У посткарантинному світі питання самотності вийшло за межі філософської проблеми. Сьогодні це глобальний соціальний феномен, а не лише ознака певних соціальних та вікових груп, як було до ХХІ століття: самотність як усвідомлений вибір відлюдників або жереб долі самотніх людей похилого віку. У глобальному світі самотність стала наріжним каменем сучасності внаслідок засилля екранної культури та поширення віртуальної реальності, а також пандемії коронавірусу, яка призвела до граничної ситуації – примусової соціальної дистанції та тривалої ізоляції мільйонів людей по всьому світу. Людині ХХІ століття вкрай важливо усвідомити самотність як важливий феномен буття, навчитися культурі самотності та знайти способи її подолання – шляхом мислення, інтелектуального дозвілля, єднання з природою, творчого усамітнення тощо. Вкрай важливо повернути собі культуру самотнього дозвілля, вміння перебувати наодинці із собою та присвятити самотнє перебування пізнанню себе й творчості, що допоможе подолати самотність як негативний стан і знайти в ньому ресурс та натхнення, можливість проявити жагу й волю до пізнання і творчості. Розглянемо приклади усвідомлення самотності та життя наодинці з собою, яке залишили по собі видатні філософи людства. Спробуємо усвідомити виміри самотності в посткарантинному світі, а також окреслити шляхи подолання самотності.

Мета дослідження: дослідити самотність як феномен буття; розглянути шляхи її подолання.

Самотність як акт творіння й пізнання. Самотність – невід’ємна частина буття творчих особистостей – художників, письменників, поетів, а також філософів і науковців. Завдяки творчому усамітненню людство отримало багату літературну й мистецьку спадщину, великі відкриття і величні роздуми про основоположні питання людства – про самого себе, сенс життя, першопричину всього тощо.

Усі твори мистецтва було народжено на самоті, коли людина здатна вловлювати ідеї та чути голос душі, пригадувати знання про вічні сутності, як говорив Сократ. Зокрема, у діалозі «Федон» Сократ наголошує: *«Коли душа самотійно розглядає щось, тоді вона лине в царину того, що чисте, вічне, безсмертне й стає. І оскільки вона споріднена з таким буттям і до нього тягнеться, то вона входить у*

зв'язок із ним щоразу, як тільки залишається наодинці із собою і не має перешкод». [2; с. 184].

Філософ-екзистенціаліст Девід Генрі Торо апостеріорі дослідив самотність: він добровільно відлюдився у лісі на два роки, два місяці і два дні, а після написав про це у низі «Волден, або Життя у лісі». Навіть для середини XIX ст. таке тривале усамітнення і життя окремо від цивілізації для світської людини було нонсенсом. Але саме ця книга захоплювала очільників духовних революцій – Лева Толстого, Махатму Ганді, Нельсона Манделу тощо. Торо описує сутність самотнього перебування як ознаку людини мислячої: *«Навіть найкраще товариство швидко втомлює і відволікає від серйозних роздумів... Я ніколи не зустрічав товариша ближчого, ніж самотність. Ми часто буваємо самотніші серед людей, ніж у тиші своїх кімнат. Коли людина мислить або працює, вона завжди сама, де б не перебувала»* [3].

Як писав Е.-М. Ремарк у романі «Тріумфальна арка», *«Самотність – одвічний рефрен життя... Людина самотна завжди і ніколи»*. Насправді ми завжди наодинці зі своєю свідомістю і можемо поринути в захоплюючу подорож до самоусвідомлення. Людина апіорі не самотня, бо здатна мислити і усвідомлювати сама себе, а також має здатність творити, якщо виявить до цього зацікавленість та волю.

Самотність як безпорадність. Самотність осмислював стоїк Епіктет та описував її як безпорадність, що не завжди дорівнює фізичній самоті. *«Самотність є певним станом безпорадності. Адже якщо хтось – один, це не означає, що тим самим він же й самотній, так само, коли хтось – у натовпі, це ще не значить, що він не самотній»*. [1] Отже, ми бачимо, що перебувати на самоті недостатньо для того, щоби бути самотнім, і фізична відокремленість не означає самотності в істинному сенсі – внутрішнього спустошення, відособлення. Недарма Епіктет вживає для позначення самотності слово «пустеля» (гр. – *ἐρημος*) замість слова «самотність» (гр. – *Μοναχία*), що походить від слова «сам, один» (гр. – *Μόνος*). Насправді проблема самотності полягає в тому, що люди не знають, як поводитися на самоті, як перебувати наодинці із собою, тож фактично «не витримують» себе. *«Вони [люди] не уявляють собі, як можна проводити життя самому... слід мати якусь і до цього підготовку – могли тяжіти самому собі, перебувати із самим собою»* [1].

Для Епіктета спротив самотності є неприродним, і це ознака слабкості людини, негідного життя всупереч чеснотам. *«А ти не витривалий і всім не задоволений, і якщо ти сам, то звеш це самотністю, а якщо з людьми, то звеш їх підступними й розбійниками, жалієшся навіть на своїх батьків, дітей, братів, сусідів. Тоді як слід*

було би, залишаючись на самоті, називати це спокоєм та свободою, і вважати себе подібним до богів, а перебуваючи серед багатьох людей, називати це... святом і загальним святкуванням, і ось так все приймати із задоволенням». [1] Водночас наголос на тому, щоби навчитися бути із самим собою та вміти опанувати себе на самоті не означає, що людині треба відлюджуватися. Проте почуватися не самотнім можна не з будь-якою іншою людиною, а лише з доброчесною. *«Адже від самотності позбавляє поява людини не взагалі, але людини правдивої, совісної, корисної»*. [1] Отже, починати потрібно із себе: правильно розуміти самотність, не вдаватися до безпорадності та приймати стійко самоту, бути вдячним самотності як богоподібній свободі й можливості пізнати себе.

Самотність як спосіб єднання з природою. На думку китайського «безсмертного поета» Лі Бо, самотність дарує можливість споглядання природи та прозріння, які відкриваються у цьому величому акті буття – пізнанні себе та світу безпосередньо, через усвідомлення краси творіння та захоплення природою. У вірші *«Під місяцем самотньо п'ю»* (Пер. А.І. Гітовіча) Лі Бо показує, що все, на чому ми фокусуємо увагу своїм розумом і внутрішнім спогляданням, поєднує нас із цими явищами на сутнісному рівні: *Самотньо п'ю вино, / І друга немає зі мною./ Але в товариші по чарці місяць/ Покликав я в добрий час./ І тінь свою я запросив –/ І троє стало нас...*[4] Споглядання природи й милування нею – нескінченний процес, що пов'язує між собою споглядача та об'єкт його уваги, який натомість стає суб'єктом під час взаємного споглядання. Це проникнення у суть всього живого, як у вірші *«На самоті сиджу в горах Цзінтіньшань»* (Пер. Л. Первомайського): *«Я на гори дивлюся –/ і не набридає мені, / Горам також на мене/ дивитися не набридає»*. [4]

Вже згаданий вище Генрі Торо детально описує взаємодію з природою, яка ніколи не залишає людину на самоті. На його думку, важливіше – не відчужуватися від природи, ніж від людей, аби не перебувати на самоті у тривозі й пригніченні, нудзі чи то екзистенційній тузі. *«Мені було неприємно залишитися на самоті. Але я відчував, що це був хворобливий стан, і вже передбачав, що він мине. Серед цих думок, під шум тихого дощу, я раптом відчув – у падінні дощових крапель, у кожному звуці й предметі навколо дому – децю нескінченно дружнє, і це мене підтримало; удавані переваги людського товариства здалися мені незначущими, і з того часу я більше про них не думав»*. [3] Торо роздумує про самотність і наявність тіньової сторони в усьому сущому, а також вдається до поетичних метафор, порівнюючи людей та природні явища, небесні тіла тощо: *«Я не більше*

самотній, ніж млиновий струмок або флюгер, або Полярна зірка, або південний вітер, або квітневий дощ...» [3].

Самотність як екзистенціал граничного буття. У метаантропології Назіпа Хамітова розглядаються певні ознаки самотності, які автор називає «масками самотності», – нудьга й туга. *«Нудьга й туга є переживанням своєї самотності у бутті. Це переживання свого незлиття із буттям, викинутості з нього. Це переживання свого відчуження від буття – туга й нудьга означають вихід до власних меж і намагання їх зруйнувати».* [5] Назіп Хамітов зазначає, що культура самотності руйнується об страхи й інстинкти, що властиві людині буденного буття: *«Людина нудьги – та, яка боїться залишатися наодинці із собою. Це людина, яку обтяжує власне товариство».* [5] Хамітов також вдається до метафори «пустелі», де внутрішньо перебуває людина нудьги: *«Людина нудьги живе в пустелі – нудьга спопеляє її внутрішній світ».* [5] Така людина характеризується автором як «обиватель», у якого «воля до самозбереження і продовження роду одноозначно домінують над волею до влади». [5] На думку Назіпа Хамітова, найглибша проблема суспільства із обивательськими цінностями в тому, що *«у масі обивателів неможливий вияв особистісного начала. Особистість засинає в ній. Або ж виходить за його межі».* [5] Серед особистостей – людей нудьги – ми можемо виділити багатьох мислителів, геніїв, митців. Вони виявили у своєму житті волю до пізнання й творчості. Як пише Хамітов, *«пізнання-від-нудьги – це внутрішнє пізнання, самопізнання; творчість-від-нудьги – це устремління до само змінення, особистісного перетворення себе».* [5] Таким чином, завдяки само актуалізації, людина долає межі буденності й виходить на новий рівень буття – «граничний». Наступний і завершальний крок у вимірі метаантропології – це вихід за межі особистості, до «мета граничного буття», яке назавжди звільняє людину від екзистенціалів туги й нудьги, дозволяє їй сягнути рівня мета граничного, де панують інші екзистенціали – свобода й любов. Для людини це означає початок внутрішніх війн людини задля виходу за межі нудьги й туги, у надлюдський вимір буття. [5]

Висновки. Упродовж тисячоліть людина усвідомлювала свою самотність, яка уможливлювала та активізувала процеси самопізнання та творчості. Водночас заглиблення у самотність призводило до відчуження людини від соціуму, поглиблювало стан самотності і водночас навчало витримувати й приймати себе. Натомість вихід у граничну ситуацію буття, як-от: відлюдництво, війни чи карантин 2020–

2021 років, може сприяти переходу від самотності до справжньої свободи буття і самореалізації.

Перелік використаної літератури:

1. Беседы Эпиктета / Пер. с древнегр. и прим. Г.А. Тароняна. М.: Ладомир, 1997. – с. 175–176; с. 63.
2. Платон Діалоги : Пер. з давньогр. / Передмова В.В. Шкоди, Г.М. Куц; Примітки Й. Кобова. — Харків: Фоліо, 2008. – с. 184.
3. Гэнри Дэвид Торо Уолден, или Жизнь в лесу. М. : Наука; 1979. – с. 58; с. 61; с. 137.
4. Лі Бо Думи тихої ночі [вірші] / Лі Бо; Перекл. з кит. // Всесвіт. – 1973.
5. Хамитов Н.В. Люди тоски и люди скуки. Тайна одиночества и совместимости мужчины и женщины. Изд. 6-е, доп. и перераб. – К.: КНТ, 2019. – с. 31; с. 76–79; с. 107; с. 126.